

הוא תחת המשא, כמשמעות הכתוב, אותו צריך לפרוק. ולא חמור מפורק ממשאו, שנפל ממנו, וכבר אינו עליו [בגמרא להלן יתבאר דין זה].

ועוד דורשים ממה שנאמר "תחת משאו": דווקא אם יש עליו משאוי שיכול לעמוד בו — צריך לסייע לו לפרוק. שכך היא משמעות "משאו" — משא הראוי לו.

ואי אמרת צער בעלי חיים דאורייתא, מה לי רובין, ומה לי רבצין, ומה לי עומד? סוף סוף יש כאן צער בעלי חיים!

ודוחה הגמרא: הא מני — רבי יוסי הגלילי היא, דאמר צער בעלי חיים דרבנן.

הכי נמי מסתברא, שבריייתא זו — בשיטת רבי יוסי הגלילי היא.

דקתני: תחת משאו — משאוי שיכול לעמוד בו.

מאן שמעת ליה דאית ליה האי סברא — רבי יוסי הגלילי, שאמר כך במשנתנו! שמע מינה שבריייתא זו — כשיטת רבי יוסי הגלילי!

ואי אמרת שצער בעלי חיים דאורייתא — מה לי שונא ישראל, ומה לי שונא נכרי, סוף סוף יש כאן צער בעלי חיים!

ודוחה הגמרא: מי סברת מה שנאמר בבריייתא "שונא שאמרו" — אשונא דקרא קאי [על השונא של המקרא נאמר]?

לא כן הוא, אלא אשונא המתניתין קאי [על השונא המוזכר בבריייתא דלעיל: "אוהב לפרוק ושונא לטעון"], שמדובר בטעינה. ולכן, אם השונא נכרי, אין זקוק לו.

גל-א תא שמע מהא דתניא:

כתוב בתורה "כי תראה חמור שנאך רבין". ומשמע, דווקא אם מקרה הוא שרובץ עתה תחת משאו, אזי חייב לסייע לו. ולא כאשר החמור הוא "רבצין", הרגיל תמיד לרבוץ תחת משאו, שאז אינו חייב לפרוק⁽³⁸⁰⁾.

וכן דורשים מהמלה "רבין", דווקא כשהוא רובץ צריך לסייע לפרוק, ולא כשהוא עומד⁽³⁸¹⁾.

וממה שנאמר "תחת משאו" דורשים, דווקא חמור טעון משא, שנפל תחת משאו, ועדיין

אמנם בטור [סימן רע"ב סי"א] איתא, שאף במקום שאין חיוב לפרוק מדין פריקה, כגון ברבצין, מכל מקום חייב מצד צער בעלי חיים. ונפק"מ, שאם ירצה לתת לו שכר, שרשאי לקבלו. ובב"י כתב שכן הוא גם דעת הרמב"ם.

381. ולכן אם ראה בהמת חבירו שמתנהלת בכבדות תחת משאה, וסופה ליפול, רשאי ליטול שכר כדי לפרוק ממנה קצת ולהקל את הליכתה. חזון יחזקאל.

380. בתוספתא [פ"ב הל"י] איתא: "אם היה חמורו נפלן, פורק עמו אפילו מאה פעמים". וביאר בחזון יחזקאל, ששונה נפלן מרבצין, שרבצין היינו שרובץ מדעת, ולכן פטור. מה שאין כן נפלן, שהוא באונס, ולכן חייב אפילו מאה פעמים.

עוד תירץ, דהאי דאיתא בבריייתא הכא שפטור ברבצין, היינו כריה"ג דסבירא ליה דצער בעלי חיים לאו דאורייתא. והאי דאיתא בבריייתא שחייב אפילו מאה פעמים, היינו למאן דסבירא ליה שצער בעלי חיים דאורייתא.

תלמוד לומר ממה שנאמר בהמשך המקרא, בענין השבת אבידה: "כי תפגע שור איבך תעה וגו'", שלשון "כי תפגע" משמע שדווקא אם פגשו בדרכו — חייב, ולא כשרואהו מרחוק⁽³⁸²⁾.

אי "כי תפגע", יכול דווקא פגיעה ממש, שרואהו ממש לפניו, תלמוד לומר: "כי תראה", שמשמע, אף שרואהו בריחוק קצת.

ואיזו היא ראייה כזו, שיש בה גם פגיעה?

שיערו חכמים, שהיינו שיעור אחד משבע ומחצה כמיל [כלומר, השיעור המתקבל אם נחלק מיל לשבע וחצי], וזה הוא שיעור הנקרא "ריס"⁽³⁸³⁾.

תנא: ולאחר שהטעין עמו את החמור, אף מדדה עמו עד שיעור פרסה, כדי לוודא שלא יחזור החמור ויפול.

אמר רבה בר בר חנה: ונוטל הוא שכר על כך.

מתניתין:

אם היו לפניו אבדתו וגם אבדת אביו — השבת אבדתו לעצמו קודמת לשל אביו.

ותמהינן: ומי מציית מוקמת לה לברייתא זו כרבי יוסי הגלילי? והא קתני סיפא: תחת משאו — ולא מפורק.

מאי היא מה ששינונו "ולא מפורק"?

אילימא שהכוונה ב"לא מפורק", שאם החמור מפורק ממשאו, וצריך להטעינו עליו, אין צריך לסייע כלל, הא כתיב "הקם תקום עמו", שצריך לקיים מצות טעינה, לסייע לו להקים את החמור!

אלא פשיטא, שכך כוונת הברייתא: אבל לא מפורק — בחנם, שאין צריך לטעון בחינם, אלא רק בשכר.

מאן שמעת ליה דאית ליה האי סברא, שפריקה בחנם וטעינה בשכר — רבנן במשנתנו דלעיל!

ומתריצין: לעולם הברייתא בשיטת רבי יוסי הגלילי היא, ובענין טעינה — סבר לה רבי יוסי הגלילי ברבנן, שחייב לטעון דווקא בשכר, ולא כרבי שמעון, שנחלק עליהם.

תנו רבנן: כתוב: "כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו".

יכול שחייב ללכת לפרוק אפילו אם רואה את החמור מרחוק?

בפרשת כי תצא.

383. כתב במנחת חינוך [מצוה פ'], דהיינו דווקא לגבי מצות פריקה. אבל מדין צער בעלי חיים חייב אף ביותר משיעור זה.

אמנם מהטור לכאן משמע שאין חייב. שגבי המקרים של רבצן, עומד, ובעלים אינם רוצים לסייע, פסק שחייב עדיין משום צער בעלי חיים.

382. כך היא הגירסא לפנינו. והקשו תוס' הרא"ש והריטב"א, הרי פסוק זה נאמר באבידה, ומה ראייה ממנו לענין פריקה?

וכתב בתוס' הרא"ש, דמכל מקום למד אחד מחבירו לענין זה. ובריטב"א כתב, שנלמדים זה מזה משום שסמוכין הן.

אבל הגר"א גרס "לא תראה". יכול אפילו מרחוק וכו', שהוא פסוק שנאמר בענין אבידה,

וכן אם היו לפניו אבדתו ואבדת רבו — שלו קודם לשל רבו.

היו לפניו אבדת אביו ואבדת רבו, אבדתו של רבו קודמת למצות השבה.⁽³⁸⁴⁾

והטעם, לפי שאביו — הביאו לעולם הזה. ואילו רבו שלמדו חכמה — מביאו לחיי העולם הבא, וזה עדיף.

ואם היה אביו חכם⁽³⁸⁵⁾ — של אביו קודמת, שהרי גם אביו מביאו לחיי העולם הבא⁽³⁸⁶⁾.

וכן, אם היה אביו ורבו נושאים משאוי, וצריך לסייע להם לפרוק, פרוק ומניח תחילה את המשאוי של רבו, ואחר כך פרוק ומניח את של אביו⁽³⁸⁷⁾.

ואילו גבי ראהו בריחוק של יותר מריס לא כתב כן. נפש חיה.

384. כתב בדרכי משה, דהיינו דווקא אם היה רבו לומד עמו בחינם. אבל אם אביו שכר לו רב, אביו קודם לכל דבר.

385. הרי"ף גרס: "ואם היה אביו שקול כנגד רבו, אבדת אביו קודמת" [וכך היא הגירסא גם בירושלמי]. ולפי גירסא זו, אם היה אביו חכם, אבל אינו שקול כרבו, אבדת רבו קודמת.

ואין להקשות, לגירסא זו, מאי קמ"ל?! דיש לומר דקמ"ל שאף שלא למד מאביו כל כך כמו שלמד מרבו, מכל מקום באופן כזה אביו קודם. פני יהושע.

וברמב"ם [פ"ה מהל' ת"ת הל"א] איתא: "ראה אבדת אביו ואבדת רבו, של רבו קודמת לשל אביו כו'. וכן אם היה אביו ת"ח, אע"פ שאינו שקול כנגד רבו, משיב אבדתו ואחר כך משיב אבדת רבו".

והקשו עליו, שלכאור' במקום אחר סותר עצמו! שכתב [פי"ב מהל' גזילה ואבדה ה"ב]: "פגע באבדת רבו עם אבדת אביו, אם היה אביו שקול כנגד רבו, של אביו קודמת. ואם לאו, של רבו קודמת. והוא שיהיה רבו מובהק, שרוב חכמתו של תורה ממנו למד" [ויש שתירצו, שהיה דהל' ת"ת — טעות סופר היא].

ובכס"מ [בהל' ת"ת] הביא, שנשאל על זה אחד מבני בניו של הרמב"ם, ותירץ, שבהל' ת"ת

מדובר בשאינו רבו מובהק, ולכן אביו שהוא חכם — קודם לרבו, אף שאינו שקול כרבו. ואילו בהל' גזילה מדובר ברבו מובהק, ובאופן כזה הוא קודם לאביו אף שהוא חכם, אלא אם כן אביו שקול כנגדו.

והלח"מ מתרץ, שיש לחלק בין אם אפשר לו להשיב שתייהן, להיכא שאי אפשר לו. שבהלכות ת"ת מדובר שאפשר, שכך כתב שם הרמב"ם: "ואחר כך משיב אבדת רבו", אלא שהנדרון הוא איזה מהם להקדים, ובאופן כזה אין צריך שיהא האב שקול לרבו, אלא די בכך שהוא חכם, כדי שישב לו קודם. אבל בהל' גזילה ואבידה איתא: "ואם אינו יכול להחזיר אלא אחת מהן", ובאופן כזה צריך דווקא שיהא האב שקול כדי להקדימו. וע"ע בב"י [יו"ד סימן רמ"ב] מה שכתב בישוב דברי הרמב"ם.

386. שאם הוא חכם, מסתמא לימדו אף הוא תורה. מאירי, וכן כתב בתפארת ישראל.

387. כתב הכסף משנה, שמה שלא שנה כאן התנא "ואם היה אביו חכם, מניח את של אביו תחילה", היינו משום שבפריקה לעולם רבו קודם, כיון שאין כאן אבדת הגוף ולא אבדת ממון, אלא רק להניח לו מעצבו, הרי זה ככבוד לחוד, וחייב בכבוד רבו יותר מבכבוד אביו.

אבל הרב"ז [בתשובה, הובאה בשטמ"ק] כתב, שאכן גם כאן, אם היה אביו חכם — הרי הוא קודם. ומה שלא שנה התנא דבר זה, היינו

וכן, אם היה אביו ורבו בבית השבוי, פודה קודם את רבו, ואחר כך פודה את אביו⁽³⁸⁸⁾.

ואם היה אביו חכם, פודה קודם את אביו, ואחר כך פודה את רבו.

גמרא:

ודנה הגמרא: מנא הני מילי ששלו קודם לשל אביו ורבו?

אמר רב יהודה אמר רב: אמר קרא "אפס כי לא יהיה בך אביון". ודורשים מהמקרא הזה, שיהיה האדם שלא יהיה בו עצמו עניות, ומלמד הכתוב כי שלך קודם לשל כל אדם⁽³⁸⁹⁾.

ואמר רב יהודה אמר רב: אף שאמרנו שלו קודם לכל אדם, מכל מקום, כל המקיים בעצמו כך, ומדקדק תמיד להזהר שלא ליתן לאחרים כשיש חשש שהוא יעשה עני מכך [אם לא במקרה שיש הפסד מוכח], ואינו נוהג לפניו משורת הדין — סוף בא לידי כך, שהוא נזקק לבריות.⁽³⁹⁰⁾

שינונו במשנתנו: היה אביו ורבו נושאינו משאוי וכו'.

תנו רבנן: רבו, שאמרנו במשנתנו, שהוא עדיף על אביו, היינו רבו שלמדו חכמה, שהיא סברת טעמי המשנה, להבין כיצד לא יהיו המשניות סותרות זו את זו, ולדעת את טעמי איסור והיתר, והחיוב והפטור.

ו"חכמה" זאת נקראת "גמרא".⁽³⁹¹⁾

שניהם, אמרינן שרבו קודם. אבל אם לא, אביו קודם.

ובלחם משנה כתב לאידך גיסא, שדווקא בשיש שהות ויש סיפוק, אז אם אביו חכם, אף שאינו שקול לרבו, הרי הוא קודם. אבל אם יכול לפדות רק אחד מהם, או שיש לו שהות לפרוק רק אחד, אזי אם אביו חכם ואינו שקול — רבו קודם.

389. כתבו הפוסקים, דהיינו דווקא אם אינו יכול להחזיר את שתיהן. אבל אם יכול, חייב להחזיר.

390. כי יש לו לאדם להכנס גם לפניו משורת הדין, ולא לדקדק תמיד ליטול את שלו קודם לכל אדם, שבהנהגה כזאת הרי הוא פורק מעליו עול גמילות חסדים וצדקה, כי תמיד ידאג להקדים את הצרכים שלו לכל אדם. רש"י

391. רש"י.

לפי שאפשר ללמדו מאבידה ופדיה. עיי"ש. כתב הטור: "וא"א הרא"ש ז"ל כתב, דלענין לפדותו ולפרק משאו, אם אביו חכם, הוא קודם אפילו אינו שקול כרבו. אבל לענין השבת אבידתו, אינו קודם אלא אם כן שקול כרבו". ובטעם החילוק כתב בפרישה, שבפדיה שהיא סכנת הגוף, כיון שאביו חכם, אף שאינו שקול, חייב להצילו מני שחת קודם לכל אדם. וכן לפרק משאו, שהוא צער הגוף, הוא קודם מהאי טעמא. אבל באבידה שאינה אלא הפסד ממון, אם אינו שקול כרבו, אם יעבור על דעת אביו מעט אין רע.

אמנם במאירי כתב, שגם לענין פריקה צריך שיהא האב שקול כנגד רבו כדי להקדימו.

388. כתב הרש"ש, שמה שלא שנה התנא הכא וגבי משאוי בקצרה: "רבו קודם", כפי ששנה גבי אבידה, היינו משום דהכא דווקא ביש שהות להניח משאוי שניהם, ויש סיפק בידו לפדות

שמואל קרע מאניה [קרע בבגדיו קרע שאינו מתאחה, כדין קריעה של תלמיד על רבו⁽³⁹³⁾] עליה הוא מרבנן, דאסבריה, שביאר לו את דברי המשנה במסכת תמיד, לגבי הכהנים הנכנסים בשחרית לפתוח את דלתות ההיכל: מי שזכה בדישון מזבח הפנימי וכו' ושני מפתחות בידו, אחד יורד לאמת השחי, ואחד פותח כיון.

וכך הוא פירוש המשנה:

לפני ההיכל של בית המקדש היה בנוי אולם, ודרכו נכנסו אל ההיכל.

רוחב האולם היה צר, עשר אמות, ואורכו היה ארבעים אמות.

וההיכל היה מאונך לו, אחד מן המפתחות הללו פותח את הפשפש [פתח קטן העשוי כמין כפה קטנה] הצפוני שנמצא לצידו של פתח ההיכל, כפי ששינוי שם: שני פשפשים [פתחים קטנים צדדיים] היה לו לשער הגדול המוביל אל ההיכל, משני צדדיו. פשפש אחד היה לצפון פתח ההיכל, והשני לדרומו של הפתח. דרך הפשפש שבדרום — לא נכנס אדם מעולם, כפי שמפורש שם במשנה. ובפשפש שבצפון היתה קבועה דלת, והמנעול של אותו פתח היה קבוע בעומק המזווה של דלת הפשפש. והבא לפותחו

אבל לא רבו שלמדו רק מקרא ומשנה [המשניות כפי שהן שניות, בלי טעמיהן], שאין לימוד זה נקרא "חכמה", דברי רבי מאיר.

רבי יהודה אומר: אין כוונת המשנה לומר ש"חכמה" היא לימוד הגמרא, ו"רבו שלמדו חכמה" הוא רבו ללימוד הגמרא.

אלא הכוונה היא לחכמתו של התלמיד, והיינו, ידיעותיו בתורה, ו"רבו שלמדו חכמה" הכוונה היא לכל רב שרוב חכמתו של התלמיד הימנו, בין אם זו גמרא, בין אם זו משנה, ובין אם מדובר במקרא.

רבי יוסי אומר: אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת, שלא יכול היה להבין את טעמה, והוא ביאר לו את טעמה — זה הוא רבו.

אמר רבא: כגון רב סחורה, דאסברין [שהסביר לנו] את דברי המשנה במסכת טהרות לענין טהרת כלים "זוהמא ליסטרוון"⁽³⁹²⁾ ולא ידעתי איזה כלי הוא, ופירש לנו רב סחורה, שהכוונה היא לכף גדולה שמסלקין בה את זוהמת הקדרה והקלחת לצדדים, ומחמת שהסביר לנו זאת אנו חייבים בכבודו.

תלמידי חכמים שבבבל. והוא הדין גבי הא דאמרין להלן, שהיו עומדין זה בפני זה, דהיינו כמלא עיניו, כדין תלמיד לרב. אבל הרמב"ן כתב: ועומדין זה בפני זה — ד' אמות. וכן קורעין, היינו קרע בעלמא. ואילולא למדו זה מזה, לא היו צריכין לעמוד, שאין ת"ח עומד בפני מי שקטן ממנו, שהרי אינו לפי כבודו.

392. במסכת כלים [י"ג ב'] הלשון היא: "זומא לסטרא". והיינו כפי שנתבאר, שהיא כף שמסלקת הזוהמא לצד. וביארו שם המפרשים, שראשה אחד כמין מזלג, שמעלין בו את הבשר מהקדירה. וראשו אחד ככף, לסלק בה את הזוהמא.

393. כך פירש רש"י. וכן כתבו התוס' להלן גבי

שחרית, עומד מבחוץ, בתוך האולם, ומכניס ידו בחור שבכותל עד בית שחיו כדי להגיע למנועול — ופותח. והיינו מה ששנינו "יורד לאמת השחי".

ולאחר שנכנס בפתח זה, ובא לתא שעל פני אחת עשרה אמה של האולם וקצת מן ההיכל, פותח במפתח השני דלת אחרת שמביאה מן התא להיכל, ונכנס להיכל לפתוח את דלתותיו. ואת דלת זו הוא פותח "כיון", דהיינו מהר⁽³⁹⁴⁾, בלא טורח, כמו פתח רגיל [ולא כמו הפתח הראשון, שהיה צריך לפתחו על ידי תחיבת ידו לעומק הפשפש].

אמר עולא: תלמידי חכמים שבבבל, עומדין זה מפני זה, וקורעין זה על זה, כדין תלמיד לרב. משום שהיו יושבין תמיד בבית המדרש ביחד, ומקשין ומתרצין, וכולם למדים זה מזה.

ולענין החזרת אבדה של רבו, במקום שיש לפניו גם אבידה של אביו, אינן חוזרין [מחזירין] את אבידת הרב לפני אבידת אביו — אלא רק לרבו מובהק, שרוב חכמתו ממנו.

קבעי מיניה שאל רב חסדא מרב הונא רבו: תלמיד, וצריך לו רבו, שאותו רב לומד

מהתלמיד שמועות ששמע מתלמידי חכמים אחרים — מאי⁽³⁹⁵⁾, מה דינו לענין השבת אבידה במקום אביו?

סבר רב הונא שרב חסדא מתכוין אליו, שהוא צריך לרב חסדא תלמידו, ולכן הקפיד עליו ואמר ליה: חסדא חסדא, אני לא צריכנא לך! אבל את, צריכת לי!

עד ארבעין שנין איקפדי אהרדי⁽³⁹⁶⁾, ולא עיילי לגבי הדדי [הקפידו זה על זה, ולא נכנסו זה אצל זה].

לבסוף, כשנתפייסו, יתיב רב חסדא ארבעין תעניתא — משום דחלש דעתיה דרב הונא בגללו.

ויתיב אף רב הונא ארבעין תעניתא — משום דחשדיה לרב חסדא חשד שוא, שהוא מזלזל בכבודו.

איתמר, רב יצחק בר יוסף אמר רבי יוחנן: הלכה כרבי יהודה, שאמר "רבו" — היינו רבו שרוב חכמתו ממנו, בין אם בגמרא, בין במשנה ובין במקרא.

ותמהינן: ומי אמר רבי יוחנן הכי, שהלכה כרבי יהודה?

394. כפי ששנינו במסכת פסחים [ל"ז א]: "יעשנה בדפוס ויקבענה כיון", ופירש רש"י: כלומר מהר, בדחיפה אחת.

395. בשו"ת בית מאיר [בהקדמה לחלק ב'] כתב, ששאלו על כך רב חסדא, לפי שכך אירע לו. כדאיתא במסכת מנחות [ז' א], שאבימי רבו שכח מסכת מנחות, והלך אצל רב חסדא תלמידו

כדי ללמוד ממנו. ורב חסדא מחמת ענוותנותו לא גילה זאת לרב הונא.

396. כך פירש המהרש"א, שמה שאומרת הגמרא "עד ארבעין שנין", נמשך להלן, שהקפידו זה על זה עד מ' שנה. והיינו כדאמרין במסכת סנהדרין: "כל המהרהר אחר רבו — כאילו מהרהר אחר השכינה", ומצינו שהיו

בזמן המשנה והגמרא לא היו גמרא ומשנה בכתב, וגם לא ניתנו ליכתב. אלא לפי שנתמעטו הלבבות — התחילו דורות האחרונים לכתבם.

העוסקים במשנה, ואינם עוסקין בגמרא, מדה יפה היא, ונוטלין עליה שכר.

אבל העוסקים בתלמוד — אין לה מדה גדולה מזו.⁽³⁹⁷⁾

ולעולם הוי רין ללימוד המשנה — יותר מן התלמוד.

ותמהינן: הא גופא קשיא! מתחילה אמרת שהעוסקים בתלמוד — אין לה מדה גדולה מזו, והדר אמרת: ולעולם הוי רין למשנה — יותר מן התלמוד? והרי התלמוד גדול יותר!

אמר רבי יוחנן: מה ששנינו "תלמוד — אין ג-ב לך מדה גדולה מזו", בימי רבי, שערך את

והאמר רבי יוחנן "הלכה כסתם משנה". ותנן, שנינו במשנתנו כאן, שהיא סתם משנה, ש"רבו" היינו "רבו שלמדו חכמה".

ולכאורה, היינו כרבי מאיר, שאמר רבו היינו דווקא מי שלמדו גמרא, שהיא סברת טעמי המשניות!

ומתצינן: מאי, מה היא הכוונה ל"רבו שלמדו חכמה" ששנינו במשנתנו? אין הכוונה לחכמת הגמרא הנקראת "חכמה", אלא הכוונה היא לרבו שרוב חכמתו של התלמיד היא ממנו, וכרבי יהודה, שאמר רבו הוא זה שרוב חכמתו של התלמיד היא ממנו, בין שלמד ממנו גמרא, בין משנה, ובין מקרא.

תנו רבנן: העוסקין רק במקרא — מדה יפה היא במקצת, ואינה מדה יפה לגמרי. משום שלימוד המשנה והתלמוד יפים הם יותר, לפי שלומדים אותם בעל פה — ומשתכחים, ולכן יש צורך לעסוק בהם תמיד.

מראשיתו ויוציא דבר מדבר וידמה דבר לדבר ויבין במדות שהתורה נדרשת בהן עד שידע היאך הוא עיקר המדות והיאך יוציא האסור והמותר וכיוצא בהן מדברים שלמד מפי השמועה, וענין זה הוא הנקרא גמרא.

כיצד היה בעל אומנות וכו'. במה דברים אמורים — בתחלת תלמודו של אדם. אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה, יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה, ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד, לפי רוחב שיש בלבו וישוב דעתו.

ישראל נזופין במדבר מ' שנה על שהרהרו אחר שכינה, ולכן ישבו מ' תעניות, יום לשנה.

אבל ברבינו חננאל איתא, שהך "עד ארבעין שנין" — קאי אדלעיל, והוא סוף דברי רב הונא, שאמר לרב חסדא, שעד מ' שנים הוא צריך עדיין לרבו, לפי שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו — עד מ' שנה, כדאיתא במסכת ע"ז [ה' ב]: "לא קאי אינש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין". וכן כתב המהר"ם שיף.

397. כך הוא לשון הרמב"ם [פ"א מהל' תלמוד תורה, הל' י"א — י"ב]: "וחייב לשלש את זמן למידתו, שליש בתורה שבכתב, ושליש בתורה שבעל פה, ושליש יבין וישכיל אחרית דבר